

В. Новик

старший викладач кафедри
спеціальних історичних дисциплін та правознавства
Житомирського державного університету ім. І. Франка

Права потерпілого за новим Кримінально- процесуальним Кодексом України

Реформа кримінального процесуального законодавства посідає одне із найважливіших місць у комплексі юстиціарних реформ. Саме ця сфера законодавства є найбільш чутливою, такою, де найчастіше обмежуються права та свободи громадянина.

Попередній Кримінально-процесуальний Кодекс був введений у дію ще 1961 року і передбачав правила і стандарти, що діяли в колишньому СРСР з притаманною йому авторитарною ідеологією та правовими цінностями, які не відповідають сучасним потребам суспільства та держави. Тому в нього періодично вносилися зміни, загальна кількість яких досягла 152 [1].

Однак, незважаючи на таку кількість нововведень, очевидним був факт, що практика фрагментарних удосконалень закону не може змінити ситуацію, а лише слугує відстрочкою для запровадження нової моделі кримінального процесу, побудованої на ідеологічно інших принципах та засадах.

Новий Кримінально-процесуальний кодекс України набув чинності опівночі 20 листопада. В українському уряді переконані, що цей день став початком принципово нової системи функціонування правоохоронної і судової систем в Україні. Автори ж Кодексу вважають, що він спрямований передусім на захист прав людини, у якому б статусі вона не перебувала - постраждалого від злочину чи підозрюваного у його скоєнні.

Кодекс кардинально змінює всю систему застосування права в країні - від дій слідчого районного відділу міліції до рішення вищих судів.

Як же змінився статус потерпілого від вчинення злочинів, які права він відтепер має, адже за офіційною статистикою, щорічно жертвами злочинів стає 350-400 тисяч осіб, а якщо врахувати „рикошетних жертв,, то ця цифра зростає в рази.

Перш за все КПК України визначає особу потерпілого в ст.55 ..., Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична

особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди”...[2].

Факт, що потерпілому присвячено окремий параграф гл. 3 свідчить про важливе самостійне значення, яке законодавець відводить потерпілому у кримінальному провадженні.

Отже потерпілими можуть виступати:

- фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Це можуть бути як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства;

- юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

В основі набуття фізичною чи юридичною особою статусу потерпілого у кримінальному провадженні лежить одночасна сукупність таких умов: фактичної (завдання кримінальним правопорушенням відповідної шкоди) та формальної (подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого). Перевірка, розгляд та вирішення такої заяви законом не передбачаються, як це було раніше, тому статусу потерпілого особа набуває автоматично за наявності вказаних вище умов.

Права і обов’язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Цей момент може співпадати з початком кримінального провадження, або мати місце після його початку, але не може йому передувати. У разі коли особа не подавала відповідної заяви і була визнана потерпілим слідчим, прокурором або судом, права і обов’язки потерпілого виникають у неї з моменту надання згоди на таке визнання.

Потерпілим також може бути визнано особу, яка є близьким родичем чи членом сім’ї особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, у випадках:

- якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи;

- особа перебуває у стані, який унеможливає подання нею відповідної заяви.

Смерть особи має перебувати у безпосередньому причинному зв’язку із вчиненням кримінального правопорушення. Стан, що унеможливає особисте подання особою відповідної заяви, може бути викликаний недієздатністю або обмеженою дієздатністю, фізичними вадами та іншими обставинами, що перешкоджають особі набути процесуального

статусу потерпілого і використовувати його у кримінальному провадженні.

За загальним правилом, потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї.

Інші близькі родичі чи члени сім'ї можуть подати клопотання про визнання їх потерпілими. У разі визнання їх такими, всі вони мають рівні права і обов'язки.

Новим положенням, яке закріплено в Кодексі, є вимога одночасно з поданням відповідної заяви вручати потерпілому пам'ятку про

процесуальні права та обов'язки, передбачені статтями 56 і 57 КПК. Обов'язок вручити потерпілому відповідну пам'ятку, залежно від форми волевиявлення на визнання особи потерпілим, покладається на:

- особу, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення;
- особу, яка прийняла заяву про залучення особи до провадження як потерпілого;
- особу, яка прийняла рішення про визнання особи потерпілим і одержала від неї згоду на це.

Ще одна новація. Набуття особою процесуального статусу потерпілого здійснюється лише на підставі вільного волевиявлення особи, яке відбувається в активній формі. За відсутності волевиявлення на визнання особи потерпілим у кримінальному провадженні така особа не може бути визнана потерпілим. У разі необхідності вона може бути залучена до кримінального провадження як свідок [3].

Які ж права передбачає новий КПК для потерпілих. Перелік їх визначено ст. 56 Кодексу.

Права потерпілого взаємопов'язані і взаємообумовлені. Вони можуть бути поділені на три групи: 1) права, які він має протягом всього кримінального провадження ; 2) права, які він має під час досудового розслідування; 3) права, які він має під час судового провадження.

Крім того, при проведенні окремих процесуальних дій, в яких бере участь потерпілий, йому повідомляються і роз'яснюються його права і обов'язки, як учасника відповідної процесуальної дії.

Потерпілий має право знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування. Це право надається потерпілому з

метою забезпечити його обізнаність щодо основних етапів руху кримінального провадження.

Також потерпілий повинен бути поінформований про всі види заходів забезпечення кримінального провадження, передбачені ст. 131

КПК, які були обрані, змінені чи скасовані стосовно підозрюваного та обвинуваченого. Це право надається потерпілому в тому числі з метою забезпечення його безпеки у кримінальному провадженні.

Право потерпілого подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду покликане забезпечити його активну участь у доказуванні, а у справах приватного обвинувачення на потерпілого покладається обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 КПК. Воно надається потерпілому на виконання такої засади кримінального провадження, як змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Право потерпілого заявляти відводи та клопотання покликане надати йому можливість активно впливати на хід кримінального провадження.

Право потерпілого на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла виникає за наявності відповідних підстав, якими визнається наявність реальної загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну потерпілого, його близьких родичів чи членів сім'ї. Право потерпілого на забезпечення безпеки є комплексним і передбачає такі складові, як: 1) подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування; 2) знати про застосування щодо них конкретних заходів безпеки; 3) вимагати від уповноважених органів та посадових осіб застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів; 4) оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурора або суду.

Право **давати** пояснення, показання або відмовитися їх давати може реалізовуватися потерпілим у таких напрямках: 1) як конкретний прояв участі потерпілого у доказуванні, яке нерозривно пов'язане із правом подавати докази; 2) як субсидіарне для підкріплення вимог потерпілого, викладених у його відводах, клопотаннях та при вчиненні інших процесуальних дій.

Указане право є диспозитивним і реалізується на розсуд потерпілого, про що свідчить вказівка на право відмовитися давати пояснення та показання.

Потерпілий має право оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому КПК.

Право потерпілого мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг передусім покликане забезпечувати отримання потерпілим у кримінальному провадженні належної правової допомоги.

Право потерпілого давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження, надається йому на виконання такої засади кримінального провадження, як мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Право потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди належить до найважливіших прав жертв злочинів, що підкреслюється у низці міжнародно-правових актів: у п. 8 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою, прийнятій Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/34 від 29.11.1985 р.; Європейській конвенції про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 23 листопада 1983 р.;

Формами реалізації відповідного права потерпілого є отримання добровільного відшкодування з боку обвинуваченого, пред'явлення цивільного позову та компенсація за рахунок Державного бюджету України.

Слід зазначити, що даний спосіб відшкодування шкоди тільки задекларований і поки що законодавчо не закріплений в спеціальному законодавстві.

Право потерпілого знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, є складовою комплексу «інформаційних прав» потерпілого у кримінальному провадженні

Потерпілому не може бути відмовлено в ознайомленні з тими матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення.

Право потерпілого застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь, надається йому для збирання і фіксації інформації, що, у свою чергу, має на меті сприяння у реалізації інших його прав: подавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду тощо.

Право одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення також належить до категорії прав, які

покликані забезпечити належну поінформованість потерпілого про хід і результати кримінального провадження.

Під час досудового провадження потерпілому надаються права, покликані за-

безпечити своєчасне і належне набуття ним відповідного процесуального статусу, а саме:

1) на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;

2) отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію;

3) подавати докази на підтвердження своєї заяви.

Коло прав потерпілого, якими він наділяється у судовому провадженні, визначається потребою забезпечити його активну участь під час судового провадження в будь-якій інстанції. У судовому провадженні потерпілий користується всіма правами учасника судового провадження, а також має додаткові права, визначені у ст. 56 КПК.

Отже значне розширення прав потерпілого покликане забезпечити його активну участь у кримінальному провадженні, що, у свою чергу, необхідно для повного виконання завдань кримінального провадження таких як, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел та літератури.

1. Банчук О. Системність і послідовність у реформуванні кримінальної юстиції. – Юридичний вісник України, 2006 № 21(569)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. - Голос України від 19.05.2012/ № 90-91 / ст.55

3. Баганець О. Переваги та недоліки нового КПК. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до проекту нового Кримінального процесуального кодексу України. – Юридичний вісник України, 2012 № 20(881)